

■ Нельга забыць...

СТРАШНАЕ СЛОВА «ХАЛАКОСТ»...

Гэта адно з самых жахлівых злачынстваў супраць чалавецтва ва ўсёй сусветнай гісторыі

Чаму з незлічонага мноства гітлераўскіх зверстваў мы гаворым менавіта пра гэта, смуткуем менавіта аб яўрэйскіх ахвярах фашызму? Гэта, вядома, ні ў якой меры не азначае, што людзі іншых нацыянальнасцяў менш цяпелі, пакутавалі і гінулі ад фашысцкага варварства. Але калі рускага, украінца, беларуса, французца, англічаніна забівалі за тое, што яны не жадалі жыць у рабстве, змагаліся за свабоду і незалежнасць сваіх краін, то яўрэйскія забівалі проста таму, што яны яўрэі.

Знішчэнне яўрэйскага, якое праводзілася нацысцкай Германіяй падчас Другой сусветнай вайны, называюць грэчаскім словам «халакост» (успаленне). Сэнс яго, дакладней, абсалютную бессэнсоўнасць і нечалавечую абсурднасць можна выказаць адным словам — «расчалавечванне». Мэтанакіраванае знішчэнне яўрэйскага этнічнай групы з'яўлялася цэнтральным пунктам расісцкай палітыкі гітлераўскай Германіі. Гэта агульначалавечая, а не нацыянальная катастрофа. Гэта трагедыя, якая забрала жыцці больш чым 6 мільёнаў яўрэйскага народа, у тым ліку больш за 3 мільёны — савецкіх грамадзян яўрэйскай нацыянальнасці.

«Людзей прымусілі цалкам распрануцца і скласці вопратку. Да ям падводзілі па дзесяць чалавек і клалі тварам уніз. Спачатку расстрэльвалі мужчын, а затым жанчын з дарослымі дзецьмі».

У час вайны ў Беларусі загінула прыкладна 2,2 мільёна чалавек, або кожны чацвёрты жыхар, з іх каля 800 тысяч яўрэйскага народа — ад немаўлят да старых. З гэтай знішчэння яўрэйскага насельніцтва ў межах гарадоў ствараліся гета (найбольш буйное было ў Мінску — 100 тысяч чалавек).

Адной з праяў гэтай трагедыі быў і Мсціслаўскі халакост, які здзяйсняўся ў некалькіх этапах. Адрозненне ад іншых гетаў у тым, што горада Мсціслава Магілёўскай вобласці яўрэі былі вылучаныя як асобная група насельніцтва, іх абавязвалі насіць жоўтыя шасціканечныя зоркі на спіне або павязку з зоркай на левым рукаве ці жоўты круг на правым рукаве. Яўрэйскія штодзін адпраўлялі на прымусовыя работы па ачыстцы прыбярэжных, выграбных ям. Ім забаранялі хадзіць па тратуарах, з іх усяляк адзекаваліся. Некаторыя яўрэі адмаўляліся насіць знакі адрознення — з імі распраўляліся ў першую чаргу.

У адзін з першых дзён кастрычніка 1941 года Мсціслаў быў акражаны немцамі. Паліцэйскія выганялі ўсіх яўрэйскага ўзросту на рыначную плошчу, дзе мужчыны і жанчыны былі пастроеныя асобна. У пачатку аперацыі былі адабраны 30 старых-яўрэйскага, якіх адвезлі ў Лешчанскі роў і там расстралілі. Цэлы іх былі пакінутыя не зарытымі. З яўрэйскіх жанчын немцы адабралі маладых, заганалі іх у памяшканне крамы, распранулі, падвергнулі катаванням і згвалтаванням. Тыя, якія супраціўляліся, былі расстраленыя на плошчы. Дарослых і дзяцей білі палкамі. Усім, хто стаяў на плошчы, было загадана пад пагрозай расстрэлу на працягу дзвюх гадзін прынесці на пажарны двор алей, цукар, какава, мёд, чай, футравыя рэчы.

Наступная акцыя пачалася 15 кастрычніка 1941 года. На святанні ў Мсціславе з'явіўся карны атрад зондаркаманды на чале з

фельдфебелем Краўзэ. Яўрэйскія выгналі з дамоў і сабралі ў двары педагагічнага вучылішча. Туды ж прыгналі яўрэйскага з найбліжэйшага прыгарада, у тым ліку з Зарэчча, дзе напярэдадні паліцаі аб'язджалі вуліцы на машынах і крычалі ў рупар пра тое, што на наступны дзень іх пераселяць у Палестыну. Усіх яўрэйскага абшукалі, забралі каштоўныя рэчы, затым пастроілі ў двары педвучылішча і калонай па 4 чалавекі пагналі да Кагальнага рова, паміж Замкавай і Троіцкай гарамі. Акцыю ажыццяўлялі

нямецкія карнікі і мясцовыя паліцэйскія. Наперадзе ішлі два немцы з аўтаматамі, за імі — некалькі паліцэйскіх. Групу старых жанчын везлі на возе. Інвалідаў, якія не маглі ісці ў калоне, расстралілі каля сваіх дамоў, а затым цэлы на конях звезлі ў ямы. Ад кагальнага калодзежа шлях праходзіў уздоўж ручая, па гразі і вадзе, што месцамі даходзіла да пояса. Пасля прыбыцця да месца расстрэлу пяцідзесяці мужчынам загадалі паглыбіць дзве вялікія ямы, а затым іх расстралілі. Людзей прымусілі цалкам распрануцца і скласці вопратку. Да ям падводзілі па дзесяць чалавек і клалі тварам уніз. Спачатку расстрэльвалі мужчын, а затым жанчын з дарослымі дзецьмі. Маленькіх дзяцей білі галавой адзін аб адно і кідалі ў ямы жывымі. Настаўніца Мінкіна-Арлоўская (яе муж быў рускі) прасіла пашкадаваць 6-гадовага сына, але паліцаі паднялі дзіця на штыкі.

«Нават праз некалькі дзён пасля расстрэлу коні збочвалі з дарогі, якая праходзіла побач з гэтым месцам — такі быў стогн. Вельмі мала каму ўдалося выратавацца».

Падчас расстрэлу немцы сталі ў ачапленні. Акцыю знішчэння яўрэйскага ахвяраў паліцаі, у склад якіх уваходзілі ў асноўным мясцовыя здраднікі. Гэты кашмар працягваўся з 11 да 16 гадзін. Калі расстрэл скончыўся, каты пачалі дзяліць вопратку сваіх ахвяр. Пад адзеннем знайшлі дзвюх жанчын-яўрэйскага, якіх тут жа расстралілі...

Відавочцы распавядаюць, што яшчэ доўга вада ў кагальным калодзежы была чырвонай. Нават праз некалькі дзён пасля расстрэлу коні збочвалі з дарогі, якая праходзіла побач з гэтым месцам — такі быў стогн. Вельмі мала каму ўдалося выратавацца.

Толькі 15 кастрычніка 1941 года было расстралена не менш за 1300 яўрэйскага. Іх знішчалі цэлымі сем'ямі. Сярод загінулых у Мсціслаўскім халакосте ўстаноўлены прозвішчы: звыш 20 — Шыфрыных, 19 — Міхлінных, 19 — Малкіных, 14 — Лявіціных.

Яўрэйскія спрабавалі дапамагач, але дапамога з боку сяброў і суседзяў не заўсёды заканчвалася ўдала. Так, Надзея Ліпцкая ў дзень расстрэлу схавала ў сябе школьную сяброўку, якая на наступны дзень была злоўлена і расстралена. Садоўніка Яўсея Смаляка

хавалі суседскія дзеці ў вялікай бочцы і прыносілі туды яму ежу. Сусед-паліцэйскі высачыў старога, выцягнуў яго з хованкі і расстраліў на месцы.

Вывішчэнне яўрэйскага ў Мсціславе і прылеглых да яго вёсках і пасёлках працягвалася падчас усёй акупацыі. У 1942 годзе было расстралена 450 яўрэйскага мястэчка Шамава.

1 лютага 1942 года камендант Мсціслава капітан Шрадэр абвясціў паліцэйскім, што ўсе яўрэі, якія працягваюць у мястэчку Шамава, павінны быць знішчаны. Асуджаных сагналі на плошчу перад царквой. Іх было каля 500 чалавек: старых, жанчыны з дзецьмі. Некалькі дзяўчат спрабавалі ўцячы, але паліцэйскія іх застрэлілі. Затым карнікі размясцілі яўрэйскага ў некалькіх дамах, паставілі ахову з паліцаў, а ўначы ахвяр невялікімі групамі, па дзесяць чалавек, выводзілі на могілкі і там расстрэльвалі. Многіх кідалі ў яму жывымі, а потым дабівалі з аўтаматаў. Некаторыя былі толькі параненыя і задыхнуліся ў масе трупаў.

Сярод асуджаных былі дзве сястры Сімкіны. Малодшую Раісу, студэнтку Ленінградскага педінстытута, забілі адной з першых. Старэйшай Фаіне — настаўніцы, цудам удалося выжыць. Нельга без слёз чытаць успаміны Фаіны Маркаўны Сімкінай:

«Гэта было пад вечар 1 лютага. Мы з сястрой пацалаваліся, развіталіся — мы ведалі, што ідзем на смерць. У мяне быў сын, Валеры, яму было 9 гадоў. Я яго хацела пакінуць дома, але сястра сказала: «Не трэба. Усе роўна ён загіне. Няхай хоць з табой памрэ». Я яго загарнула ў коўдру. Яму было цёпла. Сястру забралі першай».

Мы чулі крыкі, стрэлы. Затым усё сціхла. У другой партыі павялі нас. Прывялі на могілкі. Дзяцей падымалі за валасы або за каўнер, як кацянят, і стралялі ў галаву. Усё навокал крычала. У мяне вырвалі з рук майго хлопчыка. Ён выкаціўся на снег. Яму было холадна і балюча, ён крычаў. Затым я ўпала ад удару. Пачалі страляць. Я чула стогны, праклёны, стрэлы і зразмела, што яны білі кожны труп, правяралі, хто яшчэ жывы. Мяне два разы вельмі моцна ўдарылі, я маўчала. Пачалі здымаць рэчы з забітых. Сарвалі і з мяне адзежу. Але вось Шрадэр паклікаў паліцэйскага, нешта сказаў. Усе сышлі...

Я пацягнулася да Валерыка. Ён быў зусім холадны. Я пацалавала яго, развіталася. Некаторыя яшчэ стагналі, хрыпелі, але што я магла зрабіць? Я пайшла. Я думала, што мяне заб'юць. Навошта мне жыць? Я адна. Праўда, у мяне муж на фронце. Але хто ведае, ці жывы ён... Я ішла ўсю ноч. Адмарозіла рукі. У мяне няма пальцаў, але я дайшла да партызан».

Так цудам выжыла Фаіна Сімкіна.

Раніцай капітан Шрадэр зноў паслаў паліцэйскіх на могілкі — дабіць параненых.

Праз два дні ў паліцэйскую ўправу прыйшлі чатыры старыя яўрэі. Яны спрабавалі ўцячы ад смерці, але не знайшлі прытулку. Старых адвядлі ў хлэй... Іх білі жалезнай палкай, а калі яны страчвалі прытомнасць, адціралі снегам. Потым да правай нагі кожнага прывязалі вяроўку, перакінулі праз бэльку. Па камандзе паліцэйскага ўздзімалі старых на два метры над зямлёй і скідалі ўніз. Нарэшце, іх застрэлілі...

Тяжкіх злачынстваў было безліч. Невыпадкова на Хатынскіх могілках сярод пахаваных населеных пунктаў Беларусі знаходзіцца вёска Шамава.

«У мяне быў сын, Валеры, яму было 9 гадоў. Я яго хацела пакінуць дома, але сястра сказала: «Не трэба. Усе роўна ён загіне. Няхай хоць з табой памрэ». Я яго загарнула ў коўдру. Яму было цёпла».

Пасля вызвалення Мсціслава савецкімі войскамі было зроблена ўскрыццё магіл, дзе знаходзіліся пахаваныя жыхары горада, расстраленыя нацыстамі. Захаваўся кароткі, але страшны фільм, які называецца «У наваколлі горада Мсціслава», які з'яўляецца сведчаннем жудаснай карціны — знішчэння ні ў чым не вінаватых людзей. На месцы масавага расстрэлу яўрэйскага горада Мсціслава сёння ўсталяваны помнік.

...Чалавецтва ніколі не зможа цалкам асэнсаваць халакост: нечалавечая абсурднасць, абсалютная бессэнсоўнасць пазбаўляюць яго сэнсу. Няма даравання вінаватым у халакосте. Пра гэта трэба памятаць і гаварыць, бо адгародзіцца сцяной маўчання — значыць перакрэсліць адну з самых страшных старонак гісторыі.

Галіна БАРАНОВА, настаўніца рускай мовы і літаратуры Курманаўскага ДС/СШ Мсціслаўскага раёна.

Прамяністай душы чалавек

Такой успрымаецца Маргарыта Барысаўна ЯФІМАВА. Яе сябры і калегі заўсёды адчувалі ласкавую ўвагу, духоўную падтрымку, а студэнты і аспіранты — мацярынскі клопат, добразычліваю спагаду Богам пазначанага педагога.

Маргарыта Яфімава нарадзілася 25 снежня 1927 года ў Оршы ў сям'і таленавітых педагогаў. Тут валадарылі мастацкае слова і музыка. Гэтая любоў ад бацькоў перадалася дзецям. У 1951 годзе Маргарыта закончыла філалагічны факультэт БДУ Леніна, а праз пяць гадоў абараніла кандыдацкую дысертацыю на тэму «Янка Маўр і беларуская дзіцячая літаратура». Працавала ў Магілёўскім педінстытуце, а з сярэдзіны шасцідзесятых гадоў — у Белдзяржуніверсітэце. Яна чытала спецыяльныя па беларускай дзіцячай літаратуры і па сучаснай беларускай паэзіі, лекцыі па гісторыі беларускай літаратуры, вяла практыкум па выразным чытанні. На занятках дасведчанага педагога арганічна спалучалася асвятленне пытанняў навучальных тэм з прыёмамі эстэтычнага выхавання студэнтаў, філалагічнай інфармацыяй грунтоўна дапаўнялася звесткамі з нацыянальнай і сусветнай культуры.

Плённа працягвала Маргарыта Барысаўна навуковую дзейнасць. Яе ўвага была скіравана на даследаванне працы нацыянальнай дзіцячай літаратуры. Яна падрыхтавала і выдала манаграфію «Янка Маўр. Жыццё і творчасць» (1960), «Цэлы свет — дзецям» (1983), літаратурныя партрэты пісьменнікаў Васіля Віткі («Сонца сее свой палітак»), Алены Васілевіч («Няхай не пакідае нас надзея»), Янкі Маўра («Недаскальчаная вышыня») і іншых, агляды творчасці Паўла Місько, Міколы Маляўкі, Уладзіміра Ягоўдзіка, праграмы па выкладанні беларускай дзіцячай літаратуры, сумесна з іншымі педагогамі ўдзельнічала ў выпуску падручнікаў па дзіцячай літаратуры, напісанні асобных раздзелаў па гісторыі беларускай літаратуры. Пры складанні хрэстаматэі «Беларуская дзіцячая літаратура» для педвучылішчаў (1996) разам з дачкою Вікторыяй Ляшук шмат папрацавала для таго, каб уключыць у агульналітаратурны працэс творы рэпрэсаваных пісьменнікаў.

Надзённым клопатам для Маргарыты Яфімавай з'яўлялася прапаганда беларускага мастацкага слова. Яна часта выступала з лекцыямі па лініі таварыства «Веды». Папулярызаванні нацыянальных твораў садзейнічалі яе сцэнарыі па творчасці пісьменнікаў, распрацоўкі літаратурных вечарын, якія рэгулярна змяшчаліся ў педагагічных часопісах «Роднае слова», «Пачатковая школа», «Пралеска». Гэтыя матэрыялы ўвайшлі ў кнігі «Літаратурныя вечары ў школе» (1977), «Гучыць жывое слова» (1983), «З верай у дзіцячае сэрца» (1983), «Зямля бацькоў — зямля святая» (1987), «Слова — краска, слова — ззянне» (2000) і іншыя. На родным філфаку арганізавала і нязменная кіравала студэнцкім тэатрам-студыяй «Летуценнік».

Нястомны педагог, руплівы даследчык пакінула багаты духоўны скарб. 21 студзеня гэтага года Маргарыта Барысаўна Яфімавай не стала. Засталіся яе кнігі, шчырыя словы. У адным з інтэрв'ю яна выказалася: «Люблю Беларусь, мову родную, сваю педагагічную прафесію — гэта і радасць мая, і выток натхнення». Гучыць як заповіт для сучасных настаўнікаў.

Міхась ШАВЫРКІН.